

# OSTATNÍ DĚKANI MĚ RESPEKTOVALI JAKO DĚKANKU, ALE ŽENSKÁ STUDIA, TO JIM BYLO K SMÍCHU.

## ROZHOVOR MARCELY LINKOVÉ S ELŽBIETOU OLEKSY

Elżbieta H. Oleksy je profesorkou v oboru humanitních věd na Univerzitě v Lodži v Polsku. Je vedoucí katedry transatlantických a mediálních studií a ředitelkou Centra ženských studií, které v roce 1992 založila. V letech 2000–2008 byla zakládající děkankou Fakulty mezinárodních a politických studií. Je autorkou/spoluautorkou a editorkou/spolueditorkou čtyřiařtyřiceti knih a více než stovky kapitol a článků v oboru genderových studií, vizuální kultury a literatury. Její nedávné publikace zahrnují dvě editované knihy: *The Limits of Gendered Citizenship. Contexts and Complexities* (Routledge, 2011) a *Intimate Citizenship. Gender, Sexualities, Politics* (Routledge, 2008) a také přehledový článek „Intersectionality at the crossroads“ publikovaný ve *Women's Studies International Forum* 34, 2011: 263–270 a „Intersectionality and pedagogy. From movies to the classroom“, publikovaný v knize *Educational Inequalities in Schools of Higher Education*, ed. Kalwant Bhopal a Uvanney Maylor (New York: Routledge, v tisku).

**Marcela Linková:** *V loňském roce Centrum ženských studií na Univerzitě v Lodži oslavilo 20. výročí svého založení. Ve své prezentaci na výroční konferenci v loňském roce ses zmínila o několika lidech, kteří Ti s ustavením Centra nepřímo pomohli (kolegyně v USA, rektor Univerzity ve francouzském Dijonu, který je spolu se svojí ženou-feministkou Tvým přítelem). Jaké byly hlavní faktory, které Ti umožnily „postavit Centrum na nohy a rozjet ho“?*

**Elżbieta Oleksy:** V letech 1989–1991 jsem strávila dva roky ve Spojených státech amerických, jeden rok jako hostující vědkyně na Univerzitě v Pittsburghu, druhý rok jako hostující profesorka na Southern Virginia College for Women<sup>1</sup> ve Virginii. Ten rozdíl byl obrovský. V Pittsburghu jsem se díky své dlouholeté přítelkyni seznamovala do hloubky s feminismem. Jako jiní západní kolegové, kteří do Polska pašovali knihy o „zakázaném“ postmodernismu, prof. Helena Gosciło přivážela knihy a články o feminismu. V Pewexu (něco jako váš Tuzex, kde se nakupovalo za tvrdou měnu) vždycky koupila dobré víno, které bylo jinak nedostupné, a všichni tři (Helena, můj manžel Wiesiek a já) jsme pak popíjeli a diskutovali o postmodernismu a feminismu. Během roku ve Virginii jsem se snažila předat nově nabyté znalosti svým americkým studentům a studentkám, s určitým úspěchem. Feminismus a ženská studia (v tu dobu ještě neexistovala genderová studia) byly „ve vzduchu“ a centra a programy ženských studií v USA rostly jako houby po dešti, ale žádné v Polsku. Tam jsem dostala nápad centrum do Polska transplantovat.

**Marcela Linková:** *Když se podíváš zpátky, je něco, co bys dneska dělala jinak?*

**Elżbieta Oleksy:** Ani ne, ale dneska by bylo mnohem snadnější Centrum postavit na nohy, jak říkáš. Centrum nebo jiná univerzitní instituce zaměřující se na ženské otázky již nejsou vnímány jako divné nebo úsměvné. Ale stále by ještě bylo těžké vytvořit bakalářský – a co je ještě důležitější – magisterský program v ženských/genderových studiích. Na Univerzitě v Lodži nyní máme magistra v mezinárodních genderových studiích a já vím úplně přesně, jak těžké bylo přesvědčit fakultní radu a – později – Senát univerzity, aby pro ten program hlasoval.

**Marcela Linková:** *Jak bylo ustavení Centra vnímáno na Univerzitě? Setkávali jste se s negativními reakcemi, nebo bylo prostředí většinou podpůrné? A jak se tato situace v posledních dvou dekadách vyvíjela?*

**Elżbieta Oleksy:** Všechno se to seběhlo během jednoho dne. Pochopitelně, když jsem psala návrh, tak jsem o něm s kolegy a kolegyněmi diskutovala. Děkan Fakulty filologie, kde jsem tenkrát pracovala, byl nápadu nakloněn a to též platilo i o rektorovi Univerzity v Lodži. Zasedání Senátu univerzity, kde jsem projekt Centra představila, bylo rozpolcené – vždyť si to představ: bylo to v roce 1992! Ale většina členů hlasovala pro. Bylo to 18. února 1992. Datum založení Centra! Bylo to první Centrum ženských studií nejen v Polsku, ale v celé východní/střední Evropě. Měli jsme pochopitelně mnoho kritiků, mnohem více než podporovatelů. Ale nikdy nám nehrozilo uzavření Centra. Jak víš, byla jsem osm let děkankou, jedinou ženou-děkankou, a to pochopitelně pomohlo. Ostatní děkani mě jako děkanku respektovali, nicméně Centrum ženských studií, to jim bylo k smíchu! S tím jsem musela žít, na druhou stranu mě to posílilo.

**Marcela Linková:** *Tobě se Centrum podařilo mezinárodně ustavit jako důležitý akademický uzel. Jak jsi začala budovat síť a mezinárodní spolupráci?*

**Elżbieta Oleksy:** Změním pořadí a jako první se zmíním o projektu GEMMA, to je na univerzitě naše obchodní značka a neustálý zdroj našeho potěšení. Ale byli jsme také partnery v mezinárodním konsorciu v rámci Marie Curie Early Stage Training (projekt na doktorská studia) spolu se šesti univerzitami v EU: projekt koordinovala Univerzita v Utrechtu a dále se ho účastnily univerzity v Yorku, Bo-

loni, Linköpingu, Centrum Cornelia Goetha ve Frankfurtu a Lubljana Graduate School v humanitních vědách. To nám umožnilo vytvořit doktorské kursy, což se hodilo, když se nyní Fakulta mezinárodních a politických studií a Fakulta filozofie a historie spojily a vytvořily mezifakultní studia v humanitních vědách. Přitom mohou a skutečně využívají naši expertizu. Je vlastně docela těžké vybrat ze seznamu všech výzkumných projektů ty, které měly větší dopad na náš „růst“, než jiné. Přesto bych ale ráda připomněla dva nebo tři: projekt ENWISE, jehož cílem bylo vytvořit detailní analýzu situace žen-vědkyň ve střední a východní Evropě (každou zemi zastupovala jedna expertka). Pod vedením Brigitte Degen z Evropské komise jsme provedly výzkum a sepsaly zprávu *Waste of Talents: Turning Private Struggles into a Public Issue: Women and Science in the Enwise Countries*, kterou Evropská komise publikovala ve všech národních jazycích regionu a v angličtině.<sup>2</sup> Tato iniciativa následně vedla k projektu o ženách ve vědě ve střední Evropě, kterého se účastnily Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko.

**Marcela Linková:** *Jsem ráda, že se zmiňuješ o zprávě Enwise. Šlo o velmi významný úspěch, protože ten poměrně pevný a uniformní obraz ženské diskriminace v akademickém prostředí byl nabourán některými rozdíly ve střední a východní Evropě. A bylo to také poprvé, co se tématu genderové rovnosti ve vědě ve střední a východní Evropě v mnoha těchto zemích dostalo nějaké pozornosti. Jaké byly v expertní skupině Enwise hlavní překážky při přemýšlení o postsocialistických realitách v oblasti genderu a vědy?*

**Elżbieta Oleksy:** Hlavní výzvou byl, myslím, rozdíl mezi propagandou a realitou. Dalo by se říct, že komunisti zaváděli „genderovou politiku“, kde muži a ženy „požívali“ stejných práv z hlediska plné zaměstnanosti a přístupu ke vzdělávání, zároveň ale systém praktikoval horizontální a vertikální segregaci ve všech oblastech zaměstnání, včetně výzkumu a vysokého školství.

**Marcela Linková:** *Jaké byly hlavní milníky v budování mezinárodní pozice Centra?*

**Elżbieta Oleksy:** Všechny druhy expertní práce pro Evropskou komisi: projekt Enwise a následně projekt WS Debate, který se zaměřil na střední Evropu, stejně jako další expertní práce (hodnotitelka a pozorovatelka v 6. a 7. rámcovém programu), ale také přímá poradní činnost pro Evropskou komisi v panelech na vysoké úrovni, jako bylo „Pětileté hodnocení Evropských výzkumných programů a institucí“ (2004–2005). Poslední věc, kterou jsem nedávno dokončila a představila v Evropském parlamentu, byla tzv. briefing note na téma „Ženy v politickém rozhodování: role médií“ jako součást přípravy na parlamentní volby v příštím roce. České a polské ženy si ve statistikách nestojí příliš dobře, a to ani v Evropském, ani v národním parlamentu. Ale to

už je jiný příběh. Dalším z důležitých milníků bylo tříleté funkční období v pozici prezidentky Asociace institucí pro feministickou výuku a výzkum v Evropě (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe, AOIFE). To jsem zakončila uspořádáním 6. evropské konference genderového výzkumu „Gender a občanství v multikulturním kontextu“ na Univerzitě v Lodži, která se konala na přelomu srpna a září 2006. Tato obrovská konference nás zviditelnila uvnitř i vně Polska. Přitáhla známé badatelky a badatele na poli feministických studií a studií mužů a maskulinit: Judith Butler, Rosi Braidotti, Jackie Stacey, Ninu Lykke, Jeffa Hearn, Keith Pringle a mnoho dalších. Díky tomu Centrum získalo značné finanční zdroje a Senát potom odhlasoval magisterský program v mezinárodních genderových studiích.

**Marcela Linková:** *Vidíš nějaké změny v profilu vašich studií, jejich očekáváních a zájmech? Upravovaly jste nějak zásadně kurikulum – také třeba jako reakci na růst mezinárodní spolupráce a vazeb Centra?*

**Elżbieta Oleksy:** Kurikulum jsme pochopitelně upravovali. První kursy, které Centrum nabízelo, byly opravdu velice „úvodní“. Potom jsme založili magisterský program v mezinárodních genderových studiích.

**Marcela Linková:** *Evropské zasíťování a financování bylo zjevně pro Centrum klíčové. Dařilo se vám postupem doby zajišťovat financování a granty i lokálně v Polsku?*

**Elżbieta Oleksy:** V roce 2005 jsme měli celé kurikulum kursů pro magisterský kurs v genderových studiích a ten byl nabízen v angličtině jako mezinárodní genderová studia na Fakultě mezinárodních a politických studií. V politické rovině ale došlo k radikálnímu obratu, kdy se moci v Polsku chopila pravicová strana Právo a spravedlnost. To nás ovlivnilo asi o dva roky později, když J. Kaczyński, předseda této pravicové populistické strany, musel odstoupit z postu ministerského předsedy a – za pomoci svého dvojčete a tehdejšího polského prezidenta Lecha Kaczyńskiego a radikálního křídla katolické církve – začal organizovat opozici proti liberální Občanské platformě. To všechno ovlivnilo počty přihlášených do našeho programu a ten musel být na rok přerušen. Poznamenala bych v této souvislosti, že i když instituce a programy genderových studií ve „starých“ členských státech vzkvétají, v zemích střední a východní Evropy je jich pomálu a zřídka nabízejí bakalářské, natož magisterské studijní programy. Rostoucí nezaměstnanost a rostoucí demografický pokles ovlivňují ve střední a východní Evropě počty uchazečů a uchazeček o vysokoškolské studium, což se promítá do toho, že si mladí lidé mají tendenci volit studijní programy v oblastech, které jim v budoucnu spíše zajistí práci. Pouze programy genderových témat, které neudílejí titul a jsou určeny například učitelům a učitelkám, přitahují větší zájem stu-

dentské populace. Nám se ale podařilo pokračovat v magisterském studiu pod trochu jinou hlavičkou. Náš dlouhodobý partner, Instituto de la Mujer na Univerzitě v Granadě ve Španělsku, nás přizval, abychom spojily síly s šesti dalšími evropskými univerzitami a zažádaly o projekt Erasmus Mundus v genderových studiích (GEMMA). Tento projekt, vypracovaný koordinátorkou Adelinou Sanchez Espinozou z Univerzity v Granadě, byl nesmírně úspěšný, takže tento rok zažádala o jeho pokračování. Nejen že jsme uspěli, ale projekt byl Evropskou komisí vybrán jako excelentní magisterský program (Master of Excellence). GEMMA má svoje jedinečné kurikulum, které reflektuje nové teorie ve feministických a genderových studiích. Většina našich studujících, kteří si vyberou Centrum ženských studií jako svoji domovskou nebo hostitelskou instituci, přichází z tzv. třetích zemí. Ale abych to uzavřela, každodenní fungování Centra, které má jednu výzkumně-administrativní asistentku, je pokryto Univerzitou. Náš program nabízíme v angličtině. Většina naší katedry učí ve dvou nebo dokonce třech programech a někdy také využíváme lidi z dalších kateder. Takže toto problém není. A potom se také snažíme získávat další granty.

**Marcela Linková:** *Kde dnes vidíš největší překážky genderové rovnosti ve vědě v Polsku? Jsi v této doméně nadále aktivní? A přijala Univerzita v Lodži nějaká opatření na podporu genderové rovnosti ve vysokém školství/vědě?*

**Elżbieta Oleksy:** Odpověď na tyto otázky zní: ne. Hlavní překážky spatřuji v tradiční výchově. Velké procento polských rodin je katolických a katolictví vyznávané Poláky je velmi tradiční. Většina obyvatel Polska je proti svazkům a rodinám lidí stejného pohlaví, proti oplodnění *in vitro*, celému balíku liberálních zákonů. A nezpochybňují nastavení genderových vztahů. To mě hodně znepokojuje. Ženy nejsou dostatečně zastoupeny v politice na národní ani evropské úrovni (např. v Evropském parlamentu). Takže toho máme ještě hodně na práci. Univerzita v Lodži žádná opatření na podporu genderové rovnosti nepřijala. Můj tým byl v loňské zimě partnerskou organizací v projektu 7. rámcového programu, ale ten projekt bohužel neuspěl. Rámcové programy jsou pro tento typ aktivity ideální. Nejsem si jistá, jestli se o to budeme znovu pokoušet – je to časově velice náročné. V každém případě děláme, co můžeme, prostřednictvím projektů zaměřených na středoškolské učitele. Já v tom programu nevyučuji, ale doslechla jsem se, že učitelé a učitelky jsou nadšeni, takže to – doufám – ovlivní jejich práci a do našeho magisterského programu budou nastupovat uvědomělejší studující. Většina našich studujících je ze zahraničí, hodně z nich pochází z tzv. třetích zemí. Není to zajímavé?

**Marcela Linková:** *Zapojuje se Centrum do lokálního aktivismu a politiky v Lodži, nebo si udržujete akademický odstup? Existují nějaká témata, ke kterým se lokálně vyjadřujete?*

**Elżbieta Oleksy:** Nenazvala bych to „akademickým odstupem“, ale ano. Nabízíme magisterský kurs spolu s šesti evropskými univerzitami a univerzitou Rutgers v USA v rámci schématu Erasmus Mundus a teď jsme zažádali o doktorský program v rámci schématu celoživotního vzdělávání. Kolegyně v Centru nabízejí programy a workshopy pro místní učitele a já si jich za to velice vážím. Využívají svoje nové znalosti ve výuce školních dětí a důležitost této činnosti není možné přecenit. V Lodži také pracujeme se zmocněnkyní pro rovná práva. Účastníme se Kongresu polských žen, jak na centrální, tak na místní úrovni.

**Marcela Linková:** *Závěrem bych se ráda zeptala na Tvoji vizi budoucnosti feminismu? Dochází k důležitým posunům, feminismus v akademickém prostředí přžívá, ale prostory pro jeho artikulaci se zužují, mnoho aktivistek je dnes zapojeno do práce politických orgánů, což může někdy omezovat to, jak kritické mohou být ...*

**Elżbieta Oleksy:** No, to je dobrá otázka. Feminismus se nyní šíří po internetu a stal se dostupným milionům žen. Modely aktivismu se proměnily. Zatímco některé feministické organizace stále ještě organizují konference a setkání (zejména ve střední a východní Evropě), účastní se manifestací proti homofobii, oslavují Mezinárodní den žen 8. března, mladé ženy, jako moje studentky, se feminismu věnují v soukromí, na internetu. Vezmi si například interseksionalitu, koncept, který zde máme už asi třicet let, a jak se diskuse o interseksionalitě změnila v důsledku nedávného rozvoje v sociálních výpočetních technologiích, které dávají lidem možnost napojit se na různé sociální sítě a vytvářet niky pro „živou“ interseksionalitu a pro artikulaci specifických forem žité zkušenosti. Myslím, že v tomhle je budoucnost. Feminismus nás nesmí zaslepovat vůči jiným formám útlatu, než je gender, jako zdravotní hendikepy, sexualita, rasismus a homofobie. Feministky by naopak měly být vůči jakékoli formě/formám útlatu citlivější. Je legrační, jak se některé „starší“ feministky (jako já) – řekněme Luce Irigaray a Elaine Showalter – distancují od druhé vlny feminismu. Irigaray protestuje proti tomu, aby byla vůbec označována za feministku! Já ne, protože kde bychom byly, kdyby nebylo druhé vlny? Ale abych na Tvoji otázku odpověděla přímo: myslím, že jako feministické učitelky a badatelky musíme být citlivé vůči všem formám útlatu.

© Elżbieta Oleksy, Marcela Linková, 2013

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2013

## Poznámky

**1** V roce 1994 se název změnil pouze na Southern Virginia College. Tehdy bylo studium otevřeno i mužům (pozn. autorky rozhovoru).

**2** Česky zpráva vyšla pod názvem *Promarněné talenty: soukromé bitvy se stávají věcí veřejnou* a je dostupná na [http://ec.europa.eu/research/science-society/women/enwise/pdf/enwise-report\\_3\\_cz.pdf](http://ec.europa.eu/research/science-society/women/enwise/pdf/enwise-report_3_cz.pdf). (pozn. autorky rozhovoru).